

ДВЕ СВЕТСКИ БИОГРАФИИ НА КРЪСТОНОСЦИ И ТЕХНИТЕ АВТОРИ

Красимира Гагова

Биографиите на светски лица, писани от светски лица, обикновено са рядкост в Средновековието. Те са интересни не само защото разказват за живота на прославени личности, а и защото представят и своите автори не толкова чрез събития от личния им живот, а чрез техните житейски възгледи, техните вкусове и ценностна система.

Спирам се на двама автори, разделени от почти два века във времето, но еднакво предани на своите сеньори и, което е по-важното, в голяма степен реалисти. Тяхната съдба е различна и техният стил е различен. Те и двамата обаче улавят духа на времето, духа на кръстоносното движение и без притеснение излагат фактите такива, каквито са, без да извиняват своите герои, макар и понякога да предполагат несъществуващи мотиви за техните действия.

Раул от Каен е биограф на Танкред, племенник на Боемонд от Таренто. След превземането на Антиохия Боемонд се провъзгласил за неин княз (princeps), нарушавайки уговорките си с император Алексей I. Танкред управлявал областта на Тивериада. По време на военни действия с фамилията на Данишмендите, владеещи Севастия, Боемонд паднал в плен. Тогава Танкред поел властта в Антиохия и не само запазил придобивките на чичо си, но и ги увеличил. Познато е негово изображение на печат. Там той е представен с чалма, украсена с кръст. В надписа е назован и велик княз, и велик емир.

Раул се представя сам в пролога на своето произведение “Делата на Танкред” (Gesta Tancredi). Той бил възпитаник на Арнулф, капелан на граф Робер от Нормандия. Арнулф участвал в Първия кръстоносен поход. Раул от Каен имал възможност да общува и с други очевидци, включително и с Боемонд, под чието командване служил като рицар при обсадата на Дирахим, както и с принц Танкред, при когото служил от 1107 до 1110 г. В увода на своята книга той пише, че всички те ежедневно се връщали на

темата за войната, за това как обърнали в бягство турците, колко мъжествени били рицарите, как била превзета Антиохия и т.н. След това скромно добавя, че те му хвърляли погледи, с които като че ли искали да му кажат: “Ние говорим това заради теб, ние разчитаме на теб”.

Жан дьо Жоанвил е представител на висшата аристокрация във Франция. Неговите предци също са служили на кръстоносната идея. Дядо му Жофроа участвал в превземането на Константинопол в 1204 г. и името му се споменава неведнъж от историка на Четвъртия поход Жофроа дьо Вилардуен, а баща му участвал при защитата на Троя по времето на малолетието на крал Луи IX. Той носи титлата велик сенешал (*grand seneschal de Champagne*). В пролога на своя труд “История на свети Луи” той се обръща към своя сюзерен, посвещавайки му книгата си, “която трябва да принадлежи най-вече нему”, и споделя, че я е написал по поръка на майка му, покойната кралица Жан дьо Навар. Той придружавал Луи IX в неговия поход в Египет през 1248 – 1254 г. В продължение на тези шест години бил неотклонно до своя господар, участвал в битките и бил свидетел на неговата изключителна религиозност. Освен фактите от живота на краля той излага не само своите възгледи, но и събитията от своя живот. Простичко и трогателно разказва за потеглянето си на кръстоносен поход. Сир дьо Жоанвил обявил намеренията си да се отправи отвъд морето пред своите васали по време на тържество по повод на раждането на сина му Жан. Той се обърнал към тях: “Не зная дали ще се върна, или не. Ако някого съм обидил или огорчил, нека пристъпи напред и аз ще го удовлетвори, както съм постъпвал винаги със своите хора”. После се простил със своите близки, които оставил с намалени доходи, тъй като бил ипотекирал голяма част от земите си, за да си осигури необходимите средства, и тръгнал с десетима рицари и три знамена. Не смеел да се обърне към любимите места, а сърцето му се свивало от мъка.

Както Раул, така и Дьо Жоанвил пишат животоописанията на своите герои повече като психологически портрети, представят ги като исторически личности в съпътстващите ги обстоятелства, както би ги определил Ортега-и-Гасет, и това ги прави в много по-голяма степен близки до класическите антични биографи, отколкото до съвременните им аналисти и историци.

Раул е почитател на риторичния стил. Той има слабост към вътрешните монолози, към предполагаеми душевни колебания, а и към цветущи излияния. В пролога, като изяснява мотивите за своето начинание, той обяснява на читателите си своята представа за добрия биограф: “Когато той

(Танкред) настойчиво ме подтикваше да се хвана на работа, сърцето ми всеки път отговоряше мълчаливо: “Това, за което ме молиш приживе, ще получиш едва след смъртта си, ако те надживея; аз няма да те хваля, докато си жив, но ще те похваля след смъртта ти; ще те превъзнася, щом завършиш своите подвизи, защото само в такъв случай нито високомерието обзема хваления, нито хвалещият, се унижава да ласкае. Тогава замлъкват завистниците, прекратяват се и протестите, защото с твоята смърт се прекратяват и подаръците, с които ме обсипваш непрестанно, докато си жив, замлъкват злите езици, които биха имали право мене да нарекат продажник, а тебе – купувач на басни”. Следва едно обръщение към читателя, в което многословно се извинява за несвършения вид на своя труд, за това, че неговата Минерва остава значително по-ниско от блясъка на темата, тъй като той е принуден с неопитния си език да сътвори нещо, което би затруднило Вергилий.

Биографията на Танкред следва познатия модел. Започва с неговото детство. Още от най-ранна възраст той превъзхождал другарите си във владенето на оръжието, а неговите нрави били пример дори за старците – толкова прилежно изпълнявал Божиите наставления. Той не говорел за себе си никога, но жадно чакал да говорят за него (колко дискретен начин да се представи нечия суетност), затова и предпочитал бдението пред съня, работата пред почивката, глада пред наяждането, учението пред безделието и накрая – всичко полезно пред излишното.

Следва един много интересен пасаж, който вероятно в голяма степен отразява настроенятия на епохата, стремежа да се намери компромис между естествената агресивност на една относително нова обществена прослойка и нейното вписване в нормите на християнската търпимост. Раул продължава, обяснявайки, че още тогава неговата душа се притеснявала, че рицарските битки противоречат на Божиите закони. Той обяснява, че Бог повелява онзи, когото са ударили по едната страна, да подаде и другата на врага си, а етиката на светското рицарство предполага да не щади дори кръвта на роднините. Господ нарежда да дадеш и ризата, и наметалото си ономува, който те е ограбил, а рицарят е длъжен да отнеме и останалото от онзи, чиято риза и мантия вече е взел. Танкред се успокоил едва когато научил за обявения от папа Урбан поход. Духът му, който не бил сигурен кой път трябва да следва – на Евангелието или светския, намерил свой собствен път – да вземе оръжието в името на Христос. Така формулата била намерена, Танкред и всички като него вече съчетавали в едно войната и вярата и освен това,

което може би е най-важното, имали пълната увереност в непоклатимостта на своята правота.

Жан дьо Жоанвил пренебрегва графаретната хронология на живота на Луи IX. Той разказва отделни случки от живота на своя крал, предава негови мисли и сентенции, които изграждат сами по себе си портрета на Христовия воин. Той директно заявява, че по негово време не е съществувал друг човек, който да е живял така праведно, както живял той. Сенешалът е на мнение, че за паметта му не е било направено достатъчно, тъй като не са го причислили към светите мъченици след всички страдания, които той изтърпял по време на кръстните си поклонничества. Жоанвил не се притеснява дори да направи подобно гръмко сравнение: “Защото Бог умря на кръста, а той направи същото, защото беше кръстоносец в Тунис, когато умря”. В пролога към биографията той уточнява, че великите рицарски и военни походи на краля, които се случвали един след друг, трябва да бъдат описани, за да наставляват и възпитават всеки, който би прочел за тях.

Видно е, че кръстоносната идеология почти не търпи промяна от времето на своята поява и само различните хора с техните различни характери привнасят своята специфика. Жоанвил с удоволствие разказва как добрият крал св. Луи, вдигнал очи към небето, всеки път благодарил на Бога дори когато му изпращал бедствия, но никога не пропускал да влезе в сражение и да воюва за своето право като истински практичен военачалник. Неговата добродетелна молитва неведнъж спасявала армията от неприятности.

Безкористието, едно прекрасно рицарско качество, което се появява едва по време на кръстоносните походи, съчетано с непоклатимо достойнство, една прастара воинска отлика, също представляват положителна черта от характерите на двамата благородни кръстоносци, разбира се, според особеностите на епохата, на обстоятелствата и моралната им същност. Танкред поначало разполагал с ограничени средства. Неговият биограф не прикрива притесненото му положение, а напротив, чрез много странни на пръв поглед сравнения го противопоставя именно в това отношение на ромейския император, който по презумпция не притежава присъщите на рицарството добродетели. Младият нормански благородник искал да избегне полагането на хомагиум пред василевса и да накаже “перфидния” владетел, който бил подвел останалите кръстоносни водачи да се закълнат пред него. Той претеглил внимателно, от една страна, своите сили, а от друга – неговата хитрост, своята храброст и неговата мощ, малцината си рицари – срещу богатствата на Алексей. В патетично излияние той оплаква участието на своите

съмишленици, които се ангажирали с константинополския император, като възкликва: “Аз едновременно съчувствам и се срамувам заради хората, които не изпитваха нито срам, нито съчувствие към себе си”.

У Раул съществува още един прелюбопитен разказ. Според него император Алексей I Комнин, впечатлен от неподкупността на Танкред, който “пренебрегвал парите и не можел като останалите да бъде окован в златни вериги”, бил принуден да се съобрази с неговите условия (впрочем условията не се излагат в текста на биографа). При сключването на договора, според който Танкред, подобно на чичо си Боемонд и по-голямата част от останалите участници в Първия поход, трябвало да положи хомагиум пред василевса, на младия благородник било предложено да поиска от ромейския самодържец всичко, без да се притеснява, че може да му бъде отказано. Защото, пише Раул, те смятали, че той ще поиска злато, сребро, скъпоценни камъни и други подобни неща, които са необходими за похода и едновременно с това могат да поласкаят неговото самолюбие. Но презирайки парите и мечтаейки в сърцето си за кралски отличия, Танкред се отказал от всичко това и поискал нещо, от което всеки друг би се отказал. Той обявил, че от имуществото на императора харесва само една вещ – неговата палатка. Норманският историк описва разкоша на тази палатка. В нея се влизало като в крепост, била изработена по удивителен начин – от невероятни материали с невероятно изкуство. За пренасянето ѝ били необходими повече от 20 камили, в нея можели да се побират тълпи от хора и била толкова висока, че се издигала над останалите като кипарис над плачещи върби. Раул простодушно възкликва: “Ето такъв дар можеше да увлече великодушното сърце на племенника на Гискар, това беше единственият дворец, който му се искаше”. Между другото от текста лъха истинско доволство, когато разказва за гнева на Алексей. Речта на василевса изглежда напълно достоверна, въпреки че е невъзможно тя да е точно предадена. Ромейският император възмутено избухнал: “Един син на маркиз се сравнява с мен и иска кралски почести? На него му е омръзнало това, което му се полага, и той иска дворец, който ми принадлежи и който е единствен в целия свят! Ако той би постигнал целта си, какво друго би останало освен да ми смъкне короната от главата и да я положи на своята? Несъмнено е, че той няма чакалня, където да приема просители, а пък рицарската му дружина не може да бъде настанена в обикновено здание. И понеже има изисквания на знатен господар, той иска кралското жилище. Добре, но дори и да получи исканото, откъде би взел мулета и наел мулетари, за да го превози? След

това ще му остане възможност единствено сам да тръгне пеша. И затова нека си спомни за участта на магарето, което загинало заради идеята си да се облече в лъвска кожа. То искало да внушава ужас, а постигнало само смъртта си от тежката ръка на селянина. Като има предвид тази история, той може би има предвид да плаши другите с моята сянка, но онези, които открият измамата, ще открият отдолу само и единствено Танкред. Нека той да вземе мерки по себе си и да си скрои палатка по своя ръст. От тази обаче ще трябва да се откаже. Ако той се обиди от моя отказ, то аз много не се вълнувам от неговия гняв и заплахи. Глупавото му самолюбие разкрива неговите планове. Докато мълчеше, той можеше да бъде приет за философ, но щом си отвори устата, веднага лъсна неговото безумие. И така, сине на маркиза, ти можеш да стовариш на главата ми всичките си хитрости, козни, своя гняв и своята ярост – аз впрочем очаквам всичко от теб, но никога няма да те удостоя с честта да те считам за враг или за приятел”.

След като си позволил да предаде тази не много ласкателна за Танкред реч, Раул намира обяснение за държанието на Алексей в това, че така той прикривал страха си и изливал злъчта от своето сърце. Норманският благородник от своя страна приключил въпроса, като с весело лице казал на императора: “Аз пък ще те удостоя с честта да бъдеш мой враг, а не приятел!”

Безкористието на Луи IX е по-истинско, но затова пък става причина за неприятности на рицарите, които явно предпочитали “старите обичаи”. След превземането на Дамиета кралят свикал съвет. Той се обърнал към всички барони и прелати с въпроса как да постъпи с плячката от големия египетски град. Йерусалимският патриарх предложил да задържи за себе си хранителните припаси, а за да не бъде разграбен градът от войската, цялото движимо имущество да се отнесе при папския легат под заплаха за отлъчване. Присъстващите приели. Когато обаче изчислили стойността на отнесеното при легата, се оказало, че тя не надвишава 6000 ливри. Месир Жан Валери, който бил упълномощен да разполага с парите, които трябвало да му предостави легатът срещу заграбеното, напомнил на своя крал “добрите древни обичаи”, които били спазвани в Светите земи. Една трета от плячката била предвидена за краля, а останалото – за пилигримите. Той поискал от краля 2/3 от хранителните припаси, за да ги раздаде на войниците. Луи отказал. Неговото желание за централизиране на военното продоволствие така и останало неразбрано. Повечето от участниците в похода скрили придобивките си. Търговците, които следвали армията, вдигнали цените на

хранителните продукти. Жоанвил разказва, че “бароните, рицарите и другите, които трябвало да пазят своето имущество за черни дни, си организирали един другиму пирове и се отдавали на лакомия. Простият народ оскърбявал жените и девиците. А на краля се налагало да дава обезщетения на всички, които му се оплаквали – и на простолюдието, и на военачалниците”.

Луи не бил просто безкористен, той бил изцяло предан на идеята за милосърдие. Сир дьо Жоанвил предава: “Кралят беше толкова щедър, когато доваше милостиня, че където и да беше в кралството си, той раздаваше на бедните църкви, на домовете за прокажени, приютите, болниците и на бедните и честни мъже и жени. Всеки ден той хранеше множество бедняци. Онези, които ядяха в неговите дворци, не могат да се изброят. Аз неведнъж лично съм виждал как той сам им реже хляба и им подава виното”.

Доблест, храброст и дързост били неотменими рицарски качества. Всеки, който бил приел кръста, ги притежавал по презумпция. Колкото по-високо във военната йерархия бил някой кръстоносец, толкова по-забележителни били тези негови качества. Ето как двамата биографи представят рицарската същност на своите герои.

Когато поклонниците достигнали околностите на Йерусалим, Танкред забил знамето си близо до кулата на Давид и наредил на войниците си там да изградят своя лагер. Сам той се запътил към Маслиновата гора, където се бил възнесъл Христос. Раул описва много прочувствено и въртожено тази стъпка на Танкред: “Каква невероятна смелост! Какъв нов начин за обсада! Един и същи рицар Танкред обсажда от изток, а същият Танкред обсажда и от запад! От едната страна е неговата малобройна войска, а от другата – той сам! От едната страна – рицари без водач, а от другата – водач без рицари...”. Като огледал обсаждания град и притесненото му население, принцът забелязал, че откъм долината Йосафат към него се отправят петима конници. Щом се сблъскал с първия, “душата му веднага се отправила към дълбините на Стикс, а тялото му – към дъното на долината”. Вторият бил съборен от коня, третият – обезоръжен. Другите двама побягнали от страх, “поразени от храбростта на Танкред, който превъзхождал дори лъвовете по своето мъжество. Те бягали, а Танкред ги гонил до градските врати”. Той не се изкушил от плячката, а побързал да се върне при своите, “които неговото продължително отсъствие изпълнило с ужас и отчаяние”.

Крал Луи също се отличавал с удивителната си храброст. Жан дьо Жоанвил неведнъж хвали неговата воинска смелост. Когато приближили Дамиета и “добрият крал Луи” разбрал, че знамето на Сен Дьони вече било

на брега, скочил от кораба и се хвърлил в морето, като се противопоставял на убежденията на намиращия се край него папски легат. Излязъл от водата – с щит, окачен на врата, с шлем на главата и меч в ръката. Ето как е описана и първата му среща с враговете: “Като се приближил към своите и като видял от тази страна сарацините, той попитал какви са тези хора. Отговорили му – турци и сарацини. Той веднага поискал да се хвърли сам срещу тях; приближените му едва го удържали и го принудили да чака, докато войската заеме мястото си и се въоръжи.” На друго място кралят и неговата армия са представени невероятно живописно: “Изведнъж виждам, приближава се кралят, а с него и хората му; те идват бързо под страхотния гръм на тръби, рогове и свирки. Кралят застана на едно възвишение ведно с пехотата си, като че ли искаше нещо да им каже. И, повярвайте ми, никога не бях виждал такъв прекрасен воин; той се извисяваше над всички. На главата си имаше чуден позлатен шлем и в ръката си – германски меч”.

Религиозният плам на двамата видни кръстоносци също намерил място в техните животоописания. В това отношение обаче между тях двамата има немалка разлика и това е съвсем естествено, тъй като Танкред наистина бил един усърдно явяващ рицар, но пък крал Луи не напразно е заслужил правото да се нарича свети, бидейки от малцината, които демонстрирали не просто вяра, но и изискването от нея смирение.

Раул разказва един във всяко отношение симптоматичен случай. След падането на Йерусалим Танкред се отправил към храма на Соломон. Там, на висок престол се издигала огромна сребърна статуя. Щом я съзрял, принцът закрепял: “О, срам? Каква е тази статуя? Защо е поставена толкова високо? Какви са тези скъпоценни камъни, какво е това злато (а тази статуя на Мохамед (sic) била цялата обсипана с камъни, облечена в пурпур и греела от злато), каква е тази пищност? Може би това е изображение на Марс или Аполон? Това не може да е Христос, тъй като не виждам неговите атрибути – нито кръста, нито венета, нито гвоздеите, нито раната отстрани; и така, това не е Христос, а по-скоро първият антихрист – безбожният Мохамед, презреният Мохамед”. Без коментар оставям странната идея на автора или на онзи, който му е разказал случката, да постави в храма статуя, и то на обект на преклонение на религия, която не допуска изображение на своя Бог и неговите пророци, тъй като по този повод съществуват немалко проучвания. Ще се спра обаче на християнското усърдие на Танкред, който наредил тази статуя веднага да бъде разрушена и разбита на парченца. Раул заключава: “Когато статуята вече била обезобразена, среброто възвърнало своята предишна стойност”. Танкред и неговите хора отнесли от храма и сребро,

което тежало 7000 ливри. На това място то не служело никому, но мъдрият Танкред го направил полезно. С него той въоръжил своите придружители, облякъл голите, нахранил гладните, увеличил броя на своите рицари и заобиколил знамето си с чуждестранни войници.

Крал Луи непрекъснато съветвал своите войници да се уповават на Божията помощ. Според разказа на Жоанвил неговите молитви помогнали на войската да се спаси, когато турците започнали да обстрелват метателните машини на французите с гръцки огън. При всяко хвърляне на огъня той се хвърлял на земята, протягал ръце и повдигал лицето си към небето. Високо той призовавал Бога и викал през сълзи: “Господи, Иисусе Христе, спаси мен и моите хора!” Сенешалът от Шампан е убеден, че именно молитвите му им помогнали.

Кралят непрекъснато съветвал своите рицари да посещават църквите, поне по време на големите празници, а също и да почитат светците, “понеже светците в рая са като съветниците на краля на земята”, те са приближените на Бога и могат да поискат от Него всичко, а той се вслушва в техните искания.

Кръстоносците, водени от благочестивия си крал, се опитвали да налагат своята вяра с всякакви средства. Пленените сарацини били запитвани поред: “Искаш ли да се отречеш?” Онези, които искали, бивали отделяни, а на останалите отрязвали главите. Най-известен е, разбира се, случаят с умиването на краката на войници от простолюдието. Коленичилият крал извършил този акт на смирение и преклонение, съветвайки и своя сенешал да стори същото. Жан дьо Жоанвил обаче не успял да превъзмогне гордостта и отвращението си и при безспорно хубавото си чувство към краля, което впрочем личи от всяка страница на неговата биография, той категорично отказал “да мие краката на тези вилани”.

С няколко донякъде произволни примери трудно могат да бъдат представени две специфични произведения. Моята цел беше да насоча вниманието към онези *loci communes*, които представят задължителните качества за една личност от определен ранг, в определена среда и с определени задължения.

БЕЛЕЖКИ

Radulfi Cadomensis Gesta Tancredi, RIS, V, ed. Muratori.

Joinville. Histoire de Saint Louis, Historiens et chroniqueurs du Moyen Age, ed. A. Pauphilet. Paris, 1952.

TWO SECULAR BIOGRAPHIES OF CRUSADERS AND THEIR AUTHORS

SUMMARY

The personal biography of a crusader is a rarity. Two crusaders have the chance to have their lives exposed—the Norman prince Tancred and the King of France Louis IX. Two different persons living in two different epochs, but the privileges and obligations of the *miles Christi*, as well as the vow he swore and the ritual of pilgrimage are the same. Both are exclusive and successful warriors, leaders with charisma, defenders of Christianity, the elect.